

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKO KALBOS RAIDA

„Kalba savaime neišsivysto. Ją vaikas išmoksta bendraudamas su suaugusiais, pamėgdžiodamas juos ir jų padedamas. Vadinasi bendrauti su vaiku būtina nuo pat ankstyvosios vaikystės. Ir juo daugiau iš mažens bendrausime su vaiku, juo lengviau ir sėkmingiau vaikas mokysis kalbos“.

(J. Unčiūrys, 1988)

Augindami ikimokyklinio amžiaus vaikus tėveliai dažnai domisi, kaip elgtis, kad mažasis kuo daugiau sužinotų, išmoktų ir sėkmingai pasirengtų mokyklai. Viena svarbiausių sėkmingo mokymosi sąlygų yra gerai išlavėjusi vaiko kalba, todėl nuo pat mažens svarbu skirti pakankamai laiko bendravimui. Nepamirškime, kad ikimokyklinukai mokosi žaisdami, todėl veikla turėtų būti linksma ir įdomi. Lavinant vaiko kalbėjimą svarbu atsižvelgti į keletą kalbos komponentų: žodyno apimtį, gramatinę kalbos sandarą, garsų tarimą, sugebėjimą juos skirti iš klausos ir rišlaus pasakojimo įgūdžius. Svarbu nepamiršti, kad vaikai skirtingi, tad ir jų kalba vystosi nevienodai.

Pirmaisiais gyvenimo metais vaikas lavina savo kalbos aparatą, ruošdamas jį garsų ir skiemenų tarimui, tobulina praktinius fonetinius ir fonologinius gebėjimus, klausydamasis aplinkinių kalbos, atskirų garsų sąskambių. Persiritęs į antrąjį gyvenimo pusmetį mėgina pakartoti garsų sąskambius, panašius į tuos, kuriuos taria suaugusieji, kalbindami vaiką. Taip čiauškėdamas vaikas išsižiūri į suaugusiojo veidą, mimiką, lūpų, liežuvio judesius, įsiklauso į tariamas skiemenų eiles ir bando visa tai pakartoti. Įdomu, kad kurčiųjų vaikų čiauškėjimas šiame etape apmiršta, nors prieš tai jie irgi bando tai daryti.

Antrieji gyvenimo metai susiję su intensyvia aktyvaus ir pasyvaus žodyno plėtra bei tolimesniu fonetinių ir fonologinių gebėjimų lavėjimu. Vaikas mokosi pavadinti daugybę aplinkos daiktų, veiksmų, savybių ir iki antrųjų metų galo jo žodyną gali sudaryti nuo 50 iki 700 ir daugiau žodžių.

Trečiaisiais gyvenimo metais šalia jau prasidėjusio leksikos kaupimo, fonetinio ir fonologinio vystymosi atsiranda nauja sritis, kurią vaikas bando įvaldyti. Jis pradeda jungti žodžius į sakinius, stengdamasis rišliai, suprantamai papasakoti artimiesiems apie tai, kas jam svarbu, kas nutiko, kai šalia nebuvo tėvų – ką patyrė darželyje ar leisdamas laiką su aukle. Šiuo metu vaikas yra priverstas maksimaliai pasinaudoti turimomis kalbinėmis priemonėmis, sieti žodžius gramatiniais ryšiais, kad būtų suprstas. Tėvams nedalyvaujant, įgyta nauja socialinė patirtis verčia mažylį pereiti nuo situacinės prie kontekstinės kalbos formų.

Situacinė kalba nereikalauja didelio tikslumo – pritrūkus žodžių galima pasinaudoti ir gestu, vis tiek busi suprstas, nes tėvai buvo čia pat, greta, toje pačioje situacijoje, ir patys viską matė. Kontekstinė kalba sudėtingesnė, nes vaikas turi būti suprstas iš paties teksto, juk tėvų galėjo ir nebūti situacijoje, apie kurią mažyliui norisi pasikalbėti. Dėl nepakankamo kalbinių priemonių bagažo, o taip pat dar nesubrendusių reguliacinių mechanizmų bei staiga prasiplėtusios socialinės patirties gali pasireikšti taip vadinamas fiziologinis mikčiojimas (iteracija) – žodžio pradžios kartojimas. Į šiuos kalbos

nesklandumus geriausia nekreipti jokio dėmesio. Pralavėjęs vaiko gebėjimui kalbėti sakiniiais, šis reiškinyis išnyksta savaime.

Ketvirtieji gyvenimo metai, vaikas suaugusiuosius apipila klausimais „Kas čia?, „Koks?“ Taip plečia aktyvųjį ir pasyvųjį žodyną. Nuo aplinkos, kurioje vaikai auga ir yra ugdomi, priklauso žodyno turtingumas. Žodynas pakankamai platus, vaikai vidutiniškai žino 1000-1500 žodžių. Ketvirtaisiais metais mažieji daug kuria, fantazuoja, intensyviai bendrauja su aplinkiniais. Vaikai kalba mėgdžiodami suaugusiuosius, todėl negalima kalbėti „vaikų kalba“, t. y. tarti netaisyklingai jų pasakytų žodžių. Kasdienėje kalboje vaikai gerai taria 2-3-4 skiemenų žodžius. Kai kuriuos ilgesnius žodžius ištaria netiksliai. Tobuliau taria ilgesnius žodžius, tačiau dar pasitaiko, kad sukeičia žodžiuose garsus, kuriuos šiaip jau taria gerai. Fiziologinis šveplavimas vaikų kalboje vis dar tęsiasi. Garsų š, ž, č, dž, r taisyklingai neištaria daugelis vaikų. Vieni neištaria, nes nepakankamai išlavėjęs artikuliacinis aparatas, kiti neskiria garsų iš klausos. Tačiau visus gimtosios kalbos balsius, dvibalsius, garsus m, n, p, b, v, k, g, l daugelis šio amžiaus vaikų taria teisingai. Ketvirtųjų metų vaikų kalba gramatiškai gana taisyklinga. Klaidų nedaug ir vis mažėja. Kalboje vartoja būdvardžių giminę ir skaičių, geba derinti daiktavardžius ir skaitvardžius. Sparčiai tobulėja rišlioji kalba. Vaikai kalba 3-4 žodžių sakiniiais. Vaikai vartoja išplėstinius ir neišplėstinius vientisinius sakinius. Tėvai gali labai prisidėti prie vaiko kalbos ugdymo. Pateikite klausimų, ypač ne iš artimos aplinkos, o iš to, ką matė ar patyrė anksčiau – kelionėje, darželyje ir kt.

Penktaisiais gyvenimo metais vaikų kalba tobulėja. Dauguma gerai taria garsus, sugeba ištarti įvairaus sunkumo žodžius, tačiau kai kurių vaikų fiziologinis šveplavimas tęsiasi ir penktaisiais metais. Baigiasi skiemenų, žodžių kartojimas. Šio amžiaus vaikai kalboje vis daugiau vartoja būdvardžių, dalyvių. Dažnai

mini spalvą, dydį. Daugėja žodžių sakiniuose. Vartojamų žodžių reikšmės gana tikslios, bet dar jie nesupranta daugelio žodžių perkeltinės reikšmės. Tęsiasi žodžių kūrybos periodas. Toliau turtėja žodynas. Penktaisiais metais vaikai kalba gramatiškai gana taisyklingai. Sakinius ilgina, gausiau vartojami pažyminiai ir aplinkybės, vienaarūšės sakinio dalys. Pasirodo sakinių su vienaarūšėmis aplinkybėmis, įterptiniais žodžiais. Sudėtiniame sakinyje gali būti iki 12-15 žodžių, dėl to ne visada gera žodžių tvarka, daugėja gramatinių klaidų, praleidžiami žodžiai. Vaikai nori perteikti daugiau informacijos, tačiau nesugeba tinkamai sudaryti ilgų sakinių ir net jų ištarti. Sudėtiniai sakiniai būna su jungtukais arba be jų. Sakinių jungimas jungtukais gerėja. Šiame amžiuje pasirodo žodžių, kuriais vaikai jau sugeba apibendrinti tikrovės faktus. Šis amžius-palankus metas vystyti rišliajai kalbai. Vaikai pradeda vartoti monologinę kalbą, nors dar dažnai ji būna be pradžios ir pabaigos. Šiame amžiuje vartojama raiškių, tikslių žodžių, ilgesnių sakinių. Penkiamečių pasakojimai dar nėra pakankamai rišlūs, nuoseklūs, logiški, o klausytojo klausimai dažnai sukelia jų nepasitenkinimą. Vaikai labai vaizdingai pasakoja pasakas ir pagal paveikslėlius.

KAS SUKELIA KALBOS SUNKUMUS ?

Kalbos sutrikimų priežastys yra labai įvairios. Svarbus tiek paveldimumas, tiek aplinka. Įtakos turi, kokios vaikų biologinės savybės, kokie ir koku amžiaus tarpsniu atsirado centrinės nervų sistemos pažeidimai, kokia vaikų kalbinė kultūrinė aplinka. Garsų tarimo trūkumai gali atsirasti dėl artikuliacinio aparato neteisingo išsivystymo (per trumpas poliežuvinis raištis, žandikaulio ir dantų sandaros netaisyklingumas, silpni liežuvio raumenys ir kt.).

Sudėtingos kalbinės problemos atsiranda dėl smegenų kalbinių sričių pažeidimų, komplikuočių nėštumų ir traumų gimdymo metu. Mamos nėštumo metu buvę gresiantys persileidimai, infekcinės ligos, mažakraujystė, stresai gali nulemti nevisavertį smegenų centro, atsakingo už kalbą, formavimąsi. Ypač svarbus gimdymas, nes patirtas deguonies stygius ar galvos traumos gali būti kalbos sutrikimų priežastis. Kalbai įtakos turi ir pirmųjų metų neurologiniai susirgimai, raumenų tonuso sutrikimai.

Jeigu šeimos nariai turėjo ar turi kalbos sutrikimų, tai gali lemti ir vaiko kalbos sutrikimus. Vaikas mėgdžioja šeimos nario neteisingai tariamus garsus. Ankstyvoji vaiko kalbinė patirtis, šeimos narių dėmesys ir bendravimas, kalbinių įgūdžių formavimas pirmaisiais gyvenimo metais labai prisideda prie kalbos vystymosi.

Kalbos raidą apsunkina silpnė klausa, todėl labai svarbu patikrinti vaikų klausą. Taip pat yra kai kurių emocijų, elgesio, socialinės raidos sutrikimų, kurie lemia kalbos problemas. Vienas iš jų - autizmo spektro sutrikimas.

Suaugusieji, pataikaudami vaiko vapėjimui, per ilgai švebeldžiuodami kartu su vaiku, kartoja jo kalbos klaidas ir nesuteikia vaikui galimybės išmokti taisyklingai kalbėti.

KAIP ĮVEIKTI KALBOS SUNKUMUS?

Nuolatinis bendravimas su vaiku taisyklinga, aiškia, turtinga, bet neįmantria kalba – geriausias būdas visapusiškai ugdyti vaikų kalbą ankstyvojoje vaikystėje ir vėlesniais metais. Kuo daugiau ir įvairiau bendrausime su vaiku, tuo anksčiau ir tobuliau jis įsisavins fonetinę, žodyninę, gramatinę kalbos sandarą. Be gero pavyzdžio, bendravimo ir nepakankamo rūpinimosi vaiko kalba, ji gali sutrikti arba žymiai atsilikti.

Neišlavėjusi foneminė klausa labai apsunkina vaikų žodyno, gramatinės kalbos sandaros, rišliosios kalbos vystymąsi. Todėl vaikai sunkiau išmoksta rašyti, skaityti, lėčiau formuojasi garsinės analizės ir sintezės įgūdžiai. Šie įgūdžiai – būtina sąlyga išmokti rašyti.

Foneminės klausos lavinimas. Taisyklingas garso tarimas neretai priklauso ne tik nuo tikslios artikuliacijos, bet ir nuo sugebėjimo jį skirti tarp panašiai skambančių garsų. Vaikai paprastai painioja panašiai tariamus garsus: k-t, g-d, s-š, z-ž, r-l. Sugebėjimas skirti garsus iš klausos svarbus mokantis skaityti ir rašyti, todėl pravartu žinoti keletą paprastų žaidimų, kurie padėtų lavinti foneminę klausą. Su mažesniais (3-4 metų) vaikais galima pradėti nuo aplinkos ar žaislų garsų skyrimo. Pasiūlykite įsiklausyti ir papasakoti ką vaikas girdi lauke (mašinų ūžimą, medžių šlamėjimą, žingsnius), aptarkite garsus (tylus, triukšmingas, garsėjantis). Vyresnius mokykite skirti nurodytą garsą garsų eilėje. Paaškindite, kad išgirdęs tam tikrą garsą vaikas turės suploti rankomis ar pakelti kortelę su ta raide. Šiek tiek sudėtingesnis žaidimas, skirti nurodytą garsą skiemenų ar žodžių eilėje. Vėlesniame etape

galima mokyti nustatyti pirmąjį žodžio garsą, sugalvoti kuo daugiau nurodyta raide prasidedančių žodžių ir pan.

Žodyno turpinimas. Vaikai, girdėdami aplinkinių kalbą ir be didelių pastangų išmoksta daug naujų žodžių. Naujus žodžius, kurių jūs norite išmokyti savo vaiką, išstarkite aiškiai, lėtai, pakartokite keletą kartų. Mažesniems pravartu stebėti jūsų artikuliaciją, todėl pasistenkite, kad vaikas matytų jūsų veidą ir tuomet mokykime vaikus pakankamai prasižioti: apatinis žandikaulis turi būti judrus. Jo judesius galima ištreniruoti tikslinant garso "a" tarimą. Kad taisyklingai tartų garsus "s", "z", "c", jie turi mokėti išstemti lūpas šypsenai. Šiuos lūpų judesius galima ištobulinti tariant garsus "è", "e". Norint taisyklingai išstarti priebalsius "š", "ž", "č", reikia lūpas atkišti į priekį. Šito galima išmokyti kartojant garsus "o", "u".

Mažyliui svarbu įvardinti ne tik kasdieninės aplinkos daiktus, bet ir paminėti jų savybes, požymius. Lieskite įvairius paviršius, lipdykite, ragaukite ir kalbėkitės, kad vaikas patirtų naujų pojūčių ir išmoktų juos išreikšti žodžiais (saldu, rūgštu, kartu, minkštas, pūkuotas, kietas ir pan.). Mokykite erdvinius, laiko santykius reiškiančius žodžius (arti, pradžia, vidurys, žemai, apačia, vakar, rytoj, dabar).

Rišlaus pasakojimo įgūdžiai. Mokykloje svarbu mokėti atsakyti į klausimus pilnu sakiniu, nuosekliai išdėstyti savo mintis, todėl naudinga lavinti vaiko sugebėjimą rišliai pasakoti. Pradžioje galima mokyti apibūdinamojo pasakojimo, lyginant du daiktus – kuo jie panašūs, kuo skiriasi (išvaizda, skonis, ...).

Išėjote pasivaikščioti į mišką, pievą užduokite vaikui klausimus, skatinkite atsakinėti pilnu sakiniu.

Vaikai mėgsta kurti, todėl pažaiskite žaidimą „tęsk toliau“.

- Lavinkite vaikų smulkiąją motoriką. Nustatyta, jog sudėtingi rankų judesiai, skatindami motorinio centro veiklą, teigiamai veikia ir kalbinius procesus.

Būkite kūrybiški. Bendraukite su vaiku, sekite pasakas, skatinkite vaiką kalbėti.

Parengta pagal literatūrą:
Logopedija, A.Garšvienė, R.Ivoškuvienė
Garsų tarimas, A.Andrijanova, S.Vilkienė
Vaikų kalbos trūkumai ir jų šalinimas, J.Unčiuryus